

Varga Gábor

AZ EL NEM HANGZOTT SZÓ

SZOMORÚ CSALÁDI KRÓNICA HUSZONEGY KÉPBEN

SZEREPLŐK:

ADRIAN NOVAC (született Novák Adorján), a jogtudományok doktora, pillanatnyilag a megye főjegyzője, később megtűrt jogtanácsos

ELLA (született Kemény Gabriella), Adrian felesége, családanya
ZOLTÁN, Adrian és Ella legidősebb gyermeke, orvostanhallgató, később katonaorvos

JÁNOS, Adrián és Ella középső gyermeke, érettségire készülő középiskolás diák, később önkéntes magyar honvéd

SÁNDOR, Adrian és Ella legkisebb gyermeke, gimnazista, később önkéntes katona a román hadseregben

EMMA, Ella nővére, vénkisasszony, vegyészmérnök

EMIL (dr. Weisz Emil), okleveles gyógyszerész, Novákék idős szomszédja

BETEGEK, DIÁKOK, KATONÁK

TÖMEG

Történik:

Valahol Kies-Erdélyország peremén, a Nagy-Omlás alatti város területén, valamikor 1936 és 1944 között

I. FELVONÁS

1. KÉP

(Zenei bevezetőként fuvolán felhangzanak Bartók Béla: Bihari román táncok gyűjtésének legelső akkordjai. Majd Novákék nappali szobája: sok-sok könyv, néhány festmény. A sarokban nagy díszkályba. Adrián és Ella)

ADRIAN Ella, beszélnem kell magával!

ELLA Hallgatom, Adorján! Történt valami?

ADRIAN Sürgősen át kell íratnunk román iskolába a gyermekeinket.

ELLA Tessék!?

ADRIAN Ma délelőtt, mielőtt a karácsonyi kolindálók megérkeztek volna, behívtak a prefektushoz, és közölték velem, hogy vége a türelmüknek, s hogy az eljövendő esztendőben nem tudnak szemet hunyni tovább a magatartásom felett. Mert olyan nincs, hogy a megye főjegyzője az ellenség iskolájába járassa továbbra is a gyermekeit. Ez mostantól fogva számukra egyszerűen elképzelhetetlen.

ELLA Komolyan beszél?

ADRIAN A legkomolyabban! Közölték velem egyértelműen: vagy a főjegyzői állás vagy a magyar iskola... Tertium non datur!

ELLA De Adorján!

ADRIAN Semmi Adorján! Megkértem magát már nem egyszer, hogy ne mind Adorjánozzon! Még el találja szólni magát a nyilvánosság előtt és akkor aztán majd magyarázkodhatok a „jóakaróim” előtt! Jegyezze már meg végre, hogy én Adrian vagyok. Adrian Novac, ennek az istenverte megyének a főjegyzője.

ELLA Lehet. De én magát, kedvesem, húszvalahány évvel ezelőtt még Adorjánként ismertem meg, és másfél év múlva Novák Adorjánnak lettem a hitese felesége...

ADRIAN Ez igaz. De én akkor sem titkoltam maga előtt a származásomat... Sem azt, hogy görögkeleti vallású vagyok...

ELLA Az édesapja után... Mert az édesanyja révén ugyancsak hitbuzgó római katolikus volt. Böjtölt, gyónt, áldozott rendszeresen...

ADRIAN Mert akkor, húsz évvel ezelőtt azt várta el tőlem a társadalom... Hogy jó katolikus legyek. S én, mint a jogakadémia szépreményű jurátusa, igyekeztem is az lenni... De azóta megváltozott körülöttünk a világ, Ella kedves. Mások lettek irányomban is a társadalmi elvárások. Vagy nem így van talán?

ELLA De így van, Adrian, így van.

ADRIAN Különben nehogy azt higgye, hogy én akkoriban is nem nyitot-
tam be legalább egyszer hetente a Holdas-templomba, hogy megálljak
egy kis időre az ikonosztáz előtt! Csak éppen annak idején ezt nem ver-
tem nagydobra! Ezt nem kötöttem senkinek sem az orrára!

ELLA Még az enyémmre se...

ADRIAN Még a magáéra sem! Ez kizárólagosan az én egyéni magánügyem
volt... S különben is, mi rossz volt abban, hogy egyazon napon két temp-
lomba is bementem? Itt is, ott is nem ugyanahhoz az Istenhez imád-
koztak talán? A „Doamne miluiește!” és az „Uram, irgalmazz!” nem
ugyanahhoz a Fennvalóhoz szól?

ELLA De igen! Ugyanahhoz a mindenható Atyaúristenhez. Nem is volt
soha semmi nézetkülönbség köztünk ebben a kérdésben. Még akkor
sem, amikor egyik napról a másikra Novákról Novacra módosította a
családnevét. Nem örültem neki, de elfogadtam, mert úgymond „megvál-
toztak körülöttünk a körülmények”...

ADRIAN Nagyon jól tudja, csak így kaphattam meg a főjegyzői kinevezé-
semet...

ELLA Tudom. Tökéletesen tisztában vagyok vele. S azzal is, hogy meny-
nyire szerette volna megkapni ezt az állást... De a gyerekeink iskolázta-
tása eddig nem szúrta senkinek a szemét. Mindenki tudta, hogy milyen
iskolába járnak. Nem titkoltuk el soha senki előtt! S akkor most egyik
napról a másikra, erőnek erejével, ha akarják, ha nem, románosítsuk el
őket végérvényesen, mert a nagyérdemű prefektus úr felébredt az álmai-
ból, és mindenáron bizonyítani szeretné ország-világ előtt, hogy ő mi-
lyen jó román hazafi. Zoltán különben is már fenn van Kolozsváron az
orvosin, ott amúgy is mindent csak az állam nyelvén tanul...

ADRIAN Vele nincs is semmi baj. De a másik kettő...

ELLA János jövő tavasszal végez a premontreieknél. Őt hova akarja most
kimozdítani – alig öt hónappal az érettségi előtt?

ADRIAN Jó, talán őt is ki tudom majd magyarázni a megyeházi urak előtt
valahogy. De a legkisebbik...

ELLA Sanyikám? De hát ő meg egy beteges, sovány, túlérzékeny kisgyerek.
Már a tavalyelőtt is egy évet kellett halasztania a tüdőbetegsége miatt.
El tudja képzelni, milyen lelki törést okozna szegénynek, ha most, év kö-
zepén, egyik napról a másikra ott kellene hagynia a régi barátait!?

ADRIAN Majd szerez újakat magának. Ahogy én is szereztem annak ide-
jén, amikor Diósvölgyből bekerültem éppen ide, a premontreiekhez...

Nekem sem volt könnyű, de valahogy csak túléltem. Az élethez, kedvesem, alkalmazkodni kell.

2. KÉP

(Ugyanott, két hét múlva. Emma és Ella)

EMMA És te ezt szó nélkül eltúrted? Szó nélkül elfogadtad?

ELLA Mit tehettem? Akármennyire is tiltakoztam volna, úgymond keresztül-vitte volna az akaratát...

EMMA Megáll az eszem! Nem ismerek reád. Te, aki annyira büszke voltál mindig is a mi ősi famíliánkra. Te, taktakenézi és nagykereki Kemény Gabriella, te most egyetlen szó nélkül meghajolsz egy Diósvölgyből ide betolakodott bocskoros senkiházi akarata előtt!?

ELLA Csakhogy ez a „Diósvölgyből betolakodott bocskoros senkiházi” immár huszonegy esztendeje az én hites férjem-uram. Érted? Huszonegy éve.

EMMA Annál inkább! Ez a huszonegy esztendő igazán feljogosíthatott volna arra, hogy kinyisd tisztességesen a szád. Hogy minden erőddel tiltakozzál a gyermeked tudatos megnyomorítása ellen. Még jó, hogy nem élte meg ezt a pillanatot szegény édesapánk. Biztos szörnyethalt volna a szégyenében, ha meghallotta volna, hogy mi történik a legkisebb, legszeretettebb unokájával. S a fiad mit szólt az egészhez?

ELLA Napok óta csak hallgat... Az apja beszélt vele...

EMMA Aha! Kibújt a szög a zsákból.

ELLA Te nehogyan az hidd, hogy a férjem magától találta ki ezt az egészet. Ezt az egész sületlenséget... Nem olyan ember ő, megismerhetted már te magad is. Nem volt neki eddig semmi kifogása a gyermekek iskoláztatása ellen. Sőt! Mindig a legelismerőbb szavakkal beszélt a premontreiekről. Valamikor, ugye, ő is ott tanult... Csak hát, tudod, a mostani körülmények. A karrier, a hivatal, a kollégák, a megyeháza...

EMMA Nem tudom, nővérem, és nem is akarom megérteni. Én csak azt érdekelem, hogy ti most rossz, nagyon rossz dolgot cselekedtetek. Hidd el nekem: nagyon-nagyon rossz dolgot. Majd nézd meg, néhány hónap, legtöbb egy-két év múlva mi történik a Sanyikáddal – s akkor majd gondoldj egy kicsit rám! Akkor majd emlékezz a testvéred figyelmeztetésére. Csak akkor már késő lesz.

3. KÉP

(Négy hónap múlva. A Novák fiúk tanulószobája. Az asztal két oldalán János és Sándor ül, jó néhány füzet és tankönyv mindegyik előtt. Hátul közepén, utcai kabátban Zoltán érkezik, egy kisebb utazótáskát szorongatva a kezében.)

JÁNOS Megjöttél, Zoltán!?

ZOLTÁN *(leteszi a táskáját, és leveszi a kabátját)* Meg... Úgy döntöttem, hogy a húsvéti ünnepekre hazaugrom egy kicsit...

JÁNOS Jól tetted! Legalább néhány napig együtt lesz a család...

ZOLTÁN S nektek hogy megy az iskola?

JÁNOS Három hét múlva kezdődik az érettségi... Őszintén izgulok, nehogy már valami félresiklás történjen velem.

ZOLTÁN Nyugi, nyugi! Ahogy én téged ismerlek, simán veszed majd az egészset. Amennyire láttam, hogy milyen lelkiismeretesen tanultál ezekben a hónapokban, igazán feleslegesen izgatod magad...

JÁNOS Igen, de tudod, egy gikszer mindig közbejöhet...

ZOLTÁN *(legyint és Sándorra néz)* És te, öcskös?

SÁNDOR *(sokáig maga elé nézve hallgat, hogy aztán megvonja a vállát)* Aşa şi aşa.

ZOLTÁN Azaz hogy?

SÁNDOR Nici prea bine, nici foarte rău...

JÁNOS Már vagy három hete ezt csinálja: mindig csak románul akar velünk beszélni...

ZOLTÁN Mi ütött beléd?

SÁNDOR *(hosszas hallgatás után felemeli tekintetét, és szembenéz a bátyjával)* Az iskolában azt mondták, hogy azért rossz az akcentusom, mert még mindig túl sokat beszélek magyarul. A tanáraim azt tanácsolták, hogy próbáljak meg minél többet idehaza is románul beszélni...

ZOLTÁN Marhaság! Egyetlen nyelvet sem lehet úgy megtanulni, hogy az egy másik nyelvnek a rovására történjen. Ezek alapján én az egyetemen odafenn ki se volna szabad nyissam magyarul a szám sem a kurzusok, sem pedig a szemináriumok szüneteiben. A bonctani gyakorlatok élményeiről nem is beszélve...

JÁNOS Na látod, Zoltán is ezt mondja!

ZOLTÁN Bántottak?

SÁNDOR Nem... Csak nem akarnak szóba állni velem sem az órakezdés előtt, sem pedig a szünetekben... Vagy ha nagy ritkán mégis megteszik, mindig gúnyosan a szemembe nevetnek...

ZOLTÁN Majd leszoknak róla!

SÁNDOR Le, ha le! Egyelőre eszük ágában sincs! Egyelőre csak azt látom, hogy módszeresen kiközösítenek... Ezért is mondták azt a tanáraink, hogy próbáljak meg minden körülmények között minél többet románul és minél kevesebbet magyarul beszélni. Mert minél többet beszélek románul, annál jobban megtanulok majd románul érezni és gondolkodni... S akkor majd biztos befogadnak...

JÁNOS Hogy oda ne rohanjak a tanáraidhoz!

ZOLTÁN Emlékszel, öcsém, mit írt nekem annak idején a *Cimbora* fejléces levelében Elek apó? Akkor többször is felolvastam nektek azt a Kisbancból jött levelet... Emlékszel, mit kötött a lelkünkre a nagy mesemondó? „Az állam nyelvét meg kell tanuljátok, de édesanyátok nyelvét soha el ne felejtétek!” Érted, öcsém!? „De édesanyátok nyelvét soha el ne felejtétek!” Hát ehhez tartsd ezután, testvérem, te is magad!

4. KÉP

(Weisz Emil gyógyszerértára. Az eladóipult polcain gyógyszeres dobozok, fiolák, tégelyek. Az előtérben Adrian utcai nagykabátban és Emil fehér köpenyben)

EMIL Mindenekelőtt, méltóságos uram, beszélhetünk-e magyarul?

ADRIAN Természetesen! Nem vagyunk a megyeházán...

EMIL Igen, de tudja, hogy van... Annyi mindent beszélnek mostanában az emberek! Hogy így nem illik, úgy nem szabad nyilvános helyen a főjegyző úr előtt magyarul megszólalni... S én pedig nem akarok kellemetlenséget okozni senkinek... Se a méltóságos úrnak, sem pedig magamnak...

ADRIAN Weisz úr, én most ide magánemberként tértem be és nem hivatalos minőségemben... Most nem ír senki jelentést rólam, hogy kivel, miről és milyen nyelven beszélgetek...

EMIL *(két kis papírzacsokot nyújt át Adriannak)* Hát akkor, méltóságos uram, ugyanúgy, ahogy máskor is megszoktuk: szíveskedjen bevenni még ma este, a vacsora után egy-egy pirulát ezekből a gyógyszerekből, s majd holnap is egyet-egyet, reggel, délben és este, étkezés után... Hétfőre, meglátja, nem lesz semmi baja.

ADRIAN Nagyon hálásan köszönöm a szívélyes hozzáállását, kedves Weisz úr. Igazán restellem, hogy megzavartam, de amikor a megyeházáról hazafelé menet benn a patikában világosságot látva benyitottam, láthatta, milyen állapotban voltam... Meg sem fordult a fejemben, hogy éppen Weisz urat fogom itt találni... Szombat délután!

EMIL Nagyságos uram, az én gyógyszeráramban szombaton is, vasárnap is állandó nappali ügyeletet tartunk. *(Két beteg jön be és csoszog oda a pult-hoz)* A betegeket, mint láthatja, nem lehet az utcán megvárakoztatni... Az pedig, hogy ma szolgálatos a segédem, a tegnap este hirtelen megbetegedett, kizárólag az én személyes balszerencsém... Az én pechem. Nem volt kivel helyettesítem, de a patikát sem zárhattam be...
(Újabb betegek érkeznek)

ADRIAN Na jó, de a mózesi törvénnyel mi lesz? A „megemlékezzél a szombat napról és megszenteljed azt!” parancsolatával?

EMIL Én nem dolgozom ma, nagyságos uram, én ma csupán segíteni próbálok a hozzám forduló betegeken... A segítségnyújtás nem munka. A rászorulóknak szenvedésének enyhítését nem tilthatja meg semmiféle egyházi kánon. A betegség nem ismeri a hetedik nap tilalmát.

ADRIAN Igazán nemes gondolkodás!

EMIL Nézze, nagyságos uram, amikor harmincöt esztendővel ezelőtt letettem a nagyesküt a bécsi egyetemen, én is megfogadtam, hogy a segítség-re szoruló embertársaimnak mindig, minden körülmények között segíteni fogok. S ha nem is tudtam mindig csodákat tenni az életem folyamán, de azt nyugodt lélekkel elmondhatom, hogy ezt a hajdani fogadalma-mat megpróbáltam mindvégig megtartani... Itt nincs szombat és nincs vasárnap, nincs Hanuka és nincs Karácsony, itt csak segítségre szoruló beteg ember van, akin nekem kutya kötelességem segíteni... „Saluti et solatia aegrorum.” Érti, méltóságos uram? „Aegrorum”, azaz mindenkinek.

5. KÉP

(Novákék nappali szobája. Az asztal mögött az egyik polcon a család legújabb szerzeménye, egy sötétbarna színű Orion rádió)

SÁNDOR *(az egyik karosszékből ülve behunyt szemmel, átszellemült arccal hallgatja a rádióból Ciprian Porumbescu Balladáját)*

JÁNOS *(belép a szobába, rövid ideig hallgatja ő is a zenét, majd határozott léptekkel a készülékhez megy, és eltekeri a keresőgombot)* Na, elég volt ebből a

nagyromán mélybúslakodásból! Hallgassunk már valami mást, valami vidámabbat is.

(A Klapka-induló pattogó akkordjai harsognak a rádió hangszórójából.)

SÁNDOR *(felordít)* Ce ai făcut? Mit csináltál? Vidd vissza! Azonnal vidd vissza! Omule, nu auzi? Chiar nu vrei să pricepi? Vidd vissza azonnal, azt mondtam!

JÁNOS Eszem ágában sincs!

SÁNDOR Du-l înapoi imediat! Vidd vissza azonnal! Du-l înapoi, până nu mă enervez!

JÁNOS De hát mi ütött beléd? Ce te-a apucat?

SÁNDOR Nem akarom Pestet hallgatni!

JÁNOS És miért nem?

SÁNDOR *(feláll a karosszékéből)* Csak! Mert nem akarom! Chiar nu vreau, nu pricepi odată!? Chiar nu vreau!

JÁNOS Na képzeld el, én pedig éppen ezt akarom hallgatni...

SÁNDOR De hát értsd már meg egyszer, hogy nem szabad! Hogy nu e bine. Că nu este recomandat! Ba chiar este interzis! Igen, tilos! Mi-au spus profesorii.

JÁNOS Să mă pupe undeva profesorii tăi. Csókolják meg a tanáraid! Idiótta seggfejek!

(Dulakodni kezdenek a keresőgomb birtoklásáért, először csak módjával, egymás kezét leszorítva, majd mind durvábban és durvábban, míg végül a rádió éles csattanással le nem zuhan a polcra a földre. A robaj hangjára Ella és Adrián rohan be a szobába.)

ELLA Mi volt ez!? Mi történt!? Atyaúristen, az új rádióknak!

ADRIAN Mit csináltatok, ti szerencsétlenek!? Megőrültetek!? Elment teljesen a józan eszetek!? Van fogalmatok arról, hogy egy ilyen Orion készülék mennyibe kerül? Most kivel fogom ezt ebben a városban megcsináltatni?

JÁNOS Sándor miatt történt. Ő az oka az egésznek. Ő nem akarta engedni, hogy Pestet hallgassam.

SÁNDOR Nem igaz! Hazudik! Minte cu nerușinare! Lui i-sa făcut scârbă de Balada lui Porumbescu. Neki lett elege Porumbescuból.

ADRIAN Na ne mondd! Tényleg így volt, Jancsikám?

JÁNOS Én csak bele akartam hallgatni, hogy máshol mit sugároznak... Akkor kezdett el ordítani, hogy vegyem tudomásul, márpedig ő Pestet ezután nem akarja hallgatni!

ADRIAN És miért nem akarod, Sanyikám?

SÁNDOR În primul rând, nu mai sunt Sanyikám. Mai ales pentru tine. Sunt Sandu! Sandu Novac...

ADRIAN Chiar!? Nu mai spune!

SÁNDOR Da, sunt Alexandru Novac, știi și tu foarte bine.

ADRIAN Știu, fiul meu, știi foarte bine.

SÁNDOR Nu așa sunt trecut în toate actele mele oficiale? Începând cu certificatul meu de naștere, și terminând cu catalogul școlar, Peste tot sunt înregistrat cu numele de Alexandru. Nu-i așa?

ELLA (*Adrianhoz*) Gratulálok, kedvesem! Beérett a vetése. Büszke lehet a csemetéjére.

ADRIAN Ba da, dragul meu, așa este. Exact cum ai spus. De ettől még nyugodtan meghallgathatod a pesti rádió adásait is...

JÁNOS Azt üvöltözte, hogy megtiltották a tanárai.

ADRIAN Megtiltották? A tanárai? És miért tiltották meg?

SÁNDOR Pentru că e vocea inamicului. Este emisiunea de propagandă ai dușmanilor noștri!

ELLA Atyaúristen! Hova jutottunk!?

JÁNOS Tehát te a magyarokat a tulajdon ellenségeidnek tekinted.

ADRIAN Ne feszítsd már te is még jobban a húrt!

JÁNOS Miért? Lehet még ennél is feszesebb talán? Süllyedhetünk még ennél mélyebbre is?

ADRIAN Auzi, fiule! Ești dispus să primești un sfat bun de la tatăl tău? De la un om, care a avut întotdeauna suficientă afinitate pentru aceste ambele culturi? Care a avut tatăl român, odihnească-se în pace, și mama unguroaică? Ea încă mai trăiește.

SÁNDOR Știu foarte bine, că mai trăiește. Nu luna trecută am fost în vizită la ea acasă?

ADRIAN Atunci, dacă nu din respect față de părinții tăi, față de maica ta și față de mine, măcar pentru memoria bunicilor voștrii reține, fiule, te rog, sfatul meu... Chiar dacă „pădure fără uscătură nu există”, totuși undeva în adâncul, „sufletul fiecărui popor este frumos”. Ai înțeles? Érted, fiam? Valahol a mélyben „minden népnek szép a lelke”. Azt kell mindig keresni, és nem a percemberek hőbörgéseit, a „nemzetmentők” hordószózatát. Érted? Mindig a szépséget és az igazságot, és soha nem a rútságot és a gázságot. Chiar nu este un sfat nepotrivit pentru tine. Caută întotdeauna frumusețea și nu mârșăvia umană. Înălțarea sufletului și nu jосnicia instinctului.

6. KÉP

(Másnap valahol Novákék otthonában. Emma és Ella)

EMMA Mire ő?

ELLA Hosszasan reánk nézett, majd hirtelen vállat vonva hátat fordított nekünk, és tüntetően kivonult a szobából...

EMMA És az urad?

ELLA Utána akart rohanni, de én nem engedtem... Még csak az hiányzott volna, hogy megpofozza.

EMMA S akkor most?

ELLA Most? Most csend van a lakásban: senki nem beszél senkivel. Se mi a gyerekekkel, se azok egymás között. Ha tudnád, milyen szörnyű megélni nekem ezt a némaságot.

EMMA El tudom képzelni, Ella. Nagyon is el tudom... Nálatok mindig zengett a ház a gyermekkacagástól...

ELLA A legpokolibb az egészben az, ahogyan ez a két fiú méregeti azóta egymást! Ha a tekintet gyilkolni tudna, már rég halottak kéne legyenek mind a ketten! Mintha nem is édestestvérek volnának, hanem valami ősi, időtlen időkből származó, zsigeri gyűlölet állítaná őket szembe egymással... Mintha született ellenségei volnának egymásnak, és nem az én drága gyermekeim! Mintha nem is az én szememfényei volnának, hanem valami valahonnan idepottyant vadidegen emberek.

7. KÉP

(Utcarészlet. Hímzett román parasztingbe öltözött fiatalok vonulnak fel nagy magabiztosan minden irányból a színpadra, teli torokból énekelve Ioan Nenişescu Voinţa neamului című, 1887-ben írt indulóját. A vonulók közt ott van Sándor is.)

TÖMEG *(énekel)* „În țara noastră românească vrem înşine stăpâni să fim, / Şi stăpânirea ţării noastre cu nimenea n-o împărţim. / Şi nu vrem noi, români fruntea-n veci la nimeni s-o plecăm, / Şi din moşie nici o palmă, o unghie să n-o lăsăm.”

I., II., III., IV. DIÁK Nici o brazdă! Nici o brazdă! Nici o brazdă! Nici o brazdă!

TÖMEG *(ismét énekelni kezd)* „Nu vrem să închinăm popoare sub mândrul scepru românesc, / Ci să trăim din viaţa noastră şi din dreptul nostru strămoşesc. / Nici la răpire nu ne zboară dorul, dar vai aceluia ce va în-

drăzni, / știrbiri moșiei a ne face el cu viața va plăti! / Căci pe moșia cea străbună vrem înșine stăpâni să fim, / și stăpânirea ei cu nimeni nu cugetăm să împărțim!”

I., II., III., IV. DIÁK Moarte dușmanilor! Moarte! Moarte! Moarte dușmanilor! Moarte! Moarte! Moarte!

TÖMEG (*átvált a Vasile Alecsandri 1859-ben írt* Hora unirii *strófáira*) „Iarba rea din holde piară / Piară dușmanii din țară, / Între noi să nu mai fie / decât flori și omenie!”

I., II., III., IV. DIÁK Afară, afară cu dușmanii din țară! Afară, afară cu dușmanii din țară! Afară! Afară...

I. DIÁK (*énekelni kezd*) De la Nistru până-n Tisa / Ungurii să-și ia valiza. / C-asta-i țara românească, / Nimeni altfel să nu vorbească...”

II., III., IV. DIÁK Afară, afară cu unгурii din țară! Afară, afară cu bozgorii din țară!

I. DIÁK Cu toții împreună! Să răsune strada!

TÖMEG (*Sándor kivételével*) Afară, afară, cu unгурii din țară! Afară, afară cu bozgorii din țară! Afară, afară...

I. DIÁK (*Sándorhoz lép*) Tu de ce taci? Te doare gura, sau nu-ți place sloganul nostru?

II. DIÁK Sau este chiar agentul lor...

I. DIÁK Ești agentul unгурilor?

SÁNDOR Nu! Nu sunt agentul nimănu! Mai ales ale unгурilor!

I. DIÁK Atunci strigă! Strigă și tu cu voce tare! Ori te belim!

SÁNDOR (*rekedtes hangon*) Afară, afară cu unгурii din țară!

I. DIÁK Mai tare!

SÁNDOR (*hangosabban*) Afară, afară cu unгурii din țară!

I. DIÁK (*elégedetten megveregeti Sándor vállát*) Bravo, băiete! Vezi că poți dacă vrei! (*A többiekhez fordul*) Cu toții, împreună!

TÖMEG (*skandalva lassan kiüríti a színpadot*) Afară, afară cu unгурii din țară! Afară, afară cu bozgorii din țară! Afară! Afară...

8. KÉP

(Weisz Emil patikája. Az eladópultnál néhány beteg öregasszony álldogál. Jobb és bal oldalon a patikába betódult Diákok és a Tömeg egy része. A pult előtt, a középben fehér köpenyben Emil fogadja a betolakodókat.)

EMIL Mivel szolgálhatok az uraknak? Cu ce vă pot servi la domnii?

I. DIÁK Așa, așa! Vorbește și tu românește! Numai românește! Că trăiești în România!

EMIL Mă străduiesc!

I. DIÁK Auzi, omule, dă-ne nouă ceva otravă pentru șobolani! Am aflat, venind aici, că în acest oraș prea s-au înmulțit bozgorii și jidanii...

EMIL Noi vindecăm, domnilor, și nu otrăvim. Mi gyógyítunk, uraim, és nem mérgezünk. Mi az életet szolgáljuk és nem a halált...

II. DIÁK Auzi, asta ne ia la mișto! Vorbește, mă, românește!

I. DIÁK Chiar nu vrei să ne dai o leacă de otravă?

EMIL Nu pot. Nem tehetem. Nu permite legea.

II. DIÁK Nu permite? Chiar? Dar pentru dușmanii neamului cum dai medicamente?

EMIL Kérem, nekem kötelességem kivétel nélkül minden beteget kiszolgálni, aki az én gyógyszertáramba bejön. Eu servesc pe fiecare bolnav, care vine la farmacia mea.

I. DIÁK Măi, Weiss, tu ce ești de fapt: neamț, ungar sau evreu? Că român nu ești, asta se vede de la distanță...

EMIL Kérem tisztelettel, én egy magyar zsidó vagyok. Eu sunt un evreu maghiar.

II. DIÁK Colosal! Și bozgor și ovreu. Mai bine nici nu se potrivea pentru misiunea noastră. Parcă am fi venit la comandă.

I. DIÁK Tocmai pentru că ești ungar și evreu, dă ne otrava ce am cerut adineaori. Servește-ne imediat, sau te belim! Ai înțeles? Mișcare!

EMIL Cu părere de rău, dar nu pot. Legea nu-mi permite. Végtelenül sajnálom, de a törvény ezt számomra nem engedi meg. Azt pedig nekem kötelességem betartani! Legea interzice, iar eu trebuie să respect...

I. DIÁK Nu mai spune! (*Hirtelen gyomorszájon üti Emilt, majd társai reárohannak, a földre teperik és összerugdossák. A többiek időközben kifosztják a patikát.*)

DIÁKOK Afară, afară cu ovreii din țară! Afară! Afară!

TÖMEG (*elkezdi Nicolae Furdui-Iancu strófáit énekelni, majd skandalásba vált át*) „Noi suntem români, noi suntem români, / Noi suntem aici pe veci stăpâni! / Noi suntem români, noi suntem romani, / Noi suntem urmașii lui Traian!” Afară, afară cu ovreii din țară! Afară, afară cu ungurii din țară! Afară!

(*A tömeg elvonul. A véresre vert Weisz Emilt a patikában rekedt öregasszonyok próbálják feléleszteni.*)

9. KÉP

(Novákék ebédlője. Ella, Adrian, Sándor)

ADRIAN Nu ți-e rușine!? Nem sül le a pofádról a bőr? Most hogy tudjak az öreg Weisz szemébe nézni? Spune-mi: cum să mă uit de acum încolo la acest om? Ez az ember az égvilágon soha senkinek nem ártott! Ez mindenkin segített, akin csak tudott. Ez meggyógyított minden hozzáfordulót. S ti most ezt az embert vertétek agyba-főbe.

SÁNDOR Dar eu nici nu am fost înăuntru. Én nem is voltam odabent...

ADRIAN Dar ai fost afară și ai auzit totul. Ott álltál kint te is, és hallhatad nagyon jól, hogy mi történik odabenn...

SÁNDOR Igen, hallottam...

ADRIAN Tocmai de aceea ar fi trebuit să intervii. Pont ezért kellett volna közbelépjél. Măcar pentru lecurile sale miraculoase, cu care bătrânul te-a tratat, când erai grav bolnav... A csodagyógyszereiért! Pentru prafurile sale de vindecare. Most kihez fogunk futni, ha betegek leszünk?

SÁNDOR Dar acolo nimeni nu mă mai asculta. Toată lumea era pornită să facă scandal. Ott mindenki csak cirkuszt akart!

ADRIAN És akkor te mi az ördögöt kerestél köztük? Tu ce dracu ai căutat printre ei?

ELLA *(bosszas hallgatás után Sándorhoz fordul)* És hallom, ki akartok úzni bennünket ebből az országból. Ki akarjátok úzni innen a magyarokat...

SÁNDOR Despre tine nu era vorba. Nagyon jól tudod, nem rólad volt szó... Neked különben is román férjed van... Soțul tău este român. Cum românii suntem și noi, copii tăi...

ELLA Már aki közületek annak tartja magát... Mert János bátyád például épp egy jó órával ezelőtt közölte velem, hogy még ma éjjel átszökik a határon, mert elege van ebből az országból, ahol őt a maga magyarsága miatt csak gyűlölik és megalázzák. De hát, az Isten szerelmére, nemcsak ő, de én is magyar vagyok. Az apám is magyar volt, az anyám is magyar! Mi több, még az apád édesanyja is magyar! Akkor most nekünk mind el kell innen kotródni? Nekünk most már nincs jogunk itt élni? Ez a város mostantól fogva már nem a mi városunk?

ADRIAN De, Ella kedves, ne vegye ennyire a lelkére néhány tucat messziről ideutaztatott fiatal felelőtlen üvöltözését. Senki normális ember őket itt, ebben a városban komolyan nem veszi...

ELLA Csakhogy ezek között a felelőtlenül üvöltöző fiatalok közt ott volt a mi szeretett fiacskánk is! Az én legkisebb gyermekem!

ADRIAN Nem gondolta azt ő sem komolyan... Beláthatja ezt, Ella, maga is... Kiabált, mert a többiek is kiabáltak...

ELLA Vajon? *(Sándorhoz fordul)* Na, mondd csak szépen az édesanyád szemébe, mit is ordítottál ma délután odakint! Közöld már, légy szíves, ezzel a nyomorult asszonnyal is, aki annak idején téged a világra hozott, mit skandáltak, ország-világ füle hallatára, szeretett szülővárosod főutcáján! Mondd csak el szépen nekem is!

SÁNDOR De hát már elmondtam, hogy nem rólad van szó...

ELLA Hanem kiról? A váci püspökről? Na halljam, mit ordibáltak?!

ADRIAN De Ella kedves...

ELLA Kiabáltál te is, vagy nem kiabáltál? Ha kiabáltál, szeretném hallani én is a tulajdon füleimmel. Na mi van? Inadba szállt a bátorságod egy-szeriben? Eddig tartott a nagy hősiességed?

SÁNDOR Annyira ragaszkodsz hozzá?

ELLA Annyira! Meghalok a kíváncsiságtól...

SÁNDOR Hát akkor... Afařă, afařă cu ungurii din țară!

ELLA Hangosabban!

SÁNDOR Afařă, afařă cu ungurii din țară!

ELLA Még hangosabban!

SÁNDOR *(ordítva)* Afařă, afařă cu ungurii din țară!

ELLA *(ő is sikoltva)* Afařă, afařă cu maica ta din țară! Afařă, afařă cu bunica ta din țară! Ki az egykori játszótársaiddal! Ki a valamikori barátaiddal! Ki a szomszédaiddal! Ki a testvéreiddel! De legfőképpen: ki velem innen! Ki az anyáddal ebből az országból! Ki az anyáddal! Ki a nagyanyáddal! Kifelé velük! Kifelé mindenkivel! Afařă! Afařă!

(Zokogva térdre borul. A színpad lassan elsötétül. A háttérből felhangzanak fuvolán a Bihari román táncok záróakkordjai.)

II. FELVONÁS

10. KÉP

(A város főtere. Az alkalmi emelvényen összezsúfolódnak a Tömeg, a háttérből felhangzó katonazenekar kíséretében, teli torokból éneklő az Erdély-indulót. Előttük díszlépcsőben honvédek vonulnak el. Köztük van János is.)

TÖMEG „Felhangzott a szó, zeng az induló, / Győztesek megint régi zászlaink. / Nézd a rút határt, széttiporva már, / Várnak újra mind ősi bér-

ceink. / Édes Erdély, itt vagyunk, / Érted élünk és halunk, / Győz a szittyá fergeteg, / A rohanó sereg. // Lépteink nyomán, fenn a Hargitán, / Völgyeinkben lenn büszke nóta cseng. / Már semerre nincs az átkozott bilincs, / Hát énekeljtek, völgyek és hegyek! / Édes Erdély, itt vagyunk, / Árted élünk és halunk, / Győz a szittyá fergeteg, / A rohanó sereg...”

EMIL (*fekete ünnepi ruhában, egy aranypatkót tartva a kezében*) Végezetül, Kegyelmes Uram, kérem, engedje meg, hogy a hivatalos köszöntő beszédek végén ezzel a szimbolikusan a Kegyelmes Úr lovának szánt aranypatkóval is egyértelmű tanúbizonysággal szolgáljunk azon büszkén vállalt elkötelezettségünkől, amellyel az ebben a városban élő, a maga magyarságához, a maga magyar anyanyelvéhez és a maga magyar kultúrájához tíz körömmel, szíve minden dobbanásával, minden lélegzetvételével ragaszkodó hitközségünk valamennyi tagja az elmúlt huszonegy esztendő folyamán mindig is Nyugat felé, csak Nyugat felé fordította a tekintetét, mindig is onnan óhajtotta, leste, várta, hogy mikor jön már el végre a szabadulás pillanata... Hogy mikor léptet már be hozzánk, ebbe az ősi magyar városba is a legendákbeli fehér lován a történelmi igazságszolgáltatás. Mert tudtuk, mert mindvégig meg voltunk róla győződve, hogy az igazság órájának el kell jönnie. Hogy ennek a jóvátételnek előbb vagy utóbb meg kell történnie! És íme, életünk egyik legnagyobb elégtételére, a várva várt pillanat bekövetkezett. Kormányzó Urunk, Kelet visszatért!

DIÁKOK (*ezúttal alföldi magyar népviseletbe, fehér ingbe és fekete nadrágba és mellénybe öltözve*) Vissza! Vissza! Mindent vissza! Vissza! Vissza! Mindent vissza! Vissza! Vissza! Mindent vissza!

TÖMEG (*a katonazenekar kísérettel tovább énekel*) „Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom, / Magyar baka áll már ismét a határon. / Ha kimegy, ha kimegy a határra, / A Jóisten mosolyogva néz le reája. / Ha még egyszer riadó lesz minálunk, / Bukarestben olyan rendet csinálunk, / Titulescu, Antonescu, Tolvajeszku, Zsivönescu, / Valamennyit bocsorostól kivágjuk!”

DIÁKOK Vissza! Vissza! Mindent vissza! Vissza! Vissza! Mindent vissza! Horthy, Csányi, Teleki! / Nem határ a Feleki! / Arad, Brassó, Temesvár, / Erdély nekünk visszajár! Vissza! Vissza! Mindent vissza! Vissza! Vissza! Mindent vissza!

TÖMEG (*immár zenekari kíséret nélkül énekel*) „Ott, ahol zúg az a négy folyó, / Ott, ahol szenvedni jó, / Ott, ahol kiomlott annyi drága vér, / Egy

ezredévről zúg regét a szél. / Zeng a kürt az ősi vár fokán, / Honvéd áll a Hargitán, / Erdély szent bércére odaszáll, / Visszaszáll a magyar turulmadár.”

11. KÉP

(Novákék nappali szobája. Kívülről a Radeczky-induló foszlányai szűrődnek be. Adrian és Ella)

ADRIAN Most boldog, Ella?

ELLA Boldog? Túl pontatlan ez a kifejezés most számomra. Örülök, Adrian, tagadhatatlanul örülök, hogy vége egy rémálomnak, hogy senki sem fog belém kötni ezután, ha az utcán vagy a boltokban majd magyarul beszélek. Van, tagadhatatlanul van elégtételérzésem, de boldog ettől még egyáltalán nem vagyok.

ADRIAN Majd jön most „bocskorozás”, az „oláhozás”, a „szőröstalpozás” új-jáéledése... Az „Itt csak magyarul beszélünk!” feliratok korszaka.

ELLA Merem remélni, hogy nem! Hogy a józan ész győzni fog az elemi indulatok felett. Hogy az újonnan hatalomba került uraságok be fogják látni, hogy megaláztató megszorításra nem szabad másik megaláztató megszorítással válaszolni. Hogy ebben a városban igenis mindannyiunknak joga van, joga kell legyen ahhoz, hogy a saját anyanyelvét szabadon, mindenféle megkötöttség nélkül használhassa.

ADRIAN Szép gondolat, csak az a baj, kedvesem, hogy kevesen gondolkoznak úgy, mint maga... Hogy most ismét az ösztönös indulatok, a sértett önérzetek, a bosszúállások korszaka következik majd be reánk...

ELLA Tudja, mikor lennék igazán boldog, Adorján? Ha most itt lenne körülöttem mind a három gyermekem. Ha itt lenne váratlanul a valahol a Fekete-tenger partján katonaeorvoskodó Zoltán, ha betoppanna hirtelen a mindjárt három éve innen kiszökött Jánoskánk, s ha Sanyikánk is, aki épp az imént jelentette be, hogy márpedig ő elmegy ebből a városból, az utolsó pillanatban meggondolná magát... Akkor, de csak akkor én is boldog édesanya lennék valóban.

ADRIAN Látja, épp erről akartam én is magával beszélgetni...

ELLA Miről, Adrian?

ADRIAN Hát arról, hogy ebben az új helyzetben nem volna-e jó, ha mi is elköltöznénk innen? Nem volna biztonságosabb?

ELLA Én nem megyek innen sehová! Ez az én szülővárosom! Itt születtem, itt nevelkedtem, itt mentem magához feleségül, itt szültem meg mind

a három gyermekemet, s ide várom mind a hármat haza. Nekem ez a hazám! „A nagyvilágon e kívül nincsen számomra hely...”

ADRIAN Megértettem! Nekem viszont igencsak egészséges volna eltűnnöm innen! Már csak a származásom miatt...

EMMA Melegen ajánlom, hogy ezt verje ki a fejéből, kedvesem! Ötvenvalahány évesen hova akar menni? Maga talán nem e város környékén született? Nem itt nevelkedett a premontrieknél? Nem itt vannak eltemetve a maga szülei, nagyszülei is? Most bizonytalan kegyelemkenyér ígéretéért mindent itt akar hagyni?

ADRIAN De hát mindenki tudja rólam, hogy román vagyok...

EMMA Na és!? Épp azért! Legalább személyesen is jó példával szolgálna az elbizonytalanodott nyelvtestvérei előtt! Emlékszik még az édesapja egykori intelmeire, Adrian? Emlékszik, mit mondott az öregúr idestova huszonnyolc évvel ezelőtt, amikor megismerkedtem vele? „Vatra stămoșescă nu se părăsește niciodată!” Nem így mondta talán? De bizony így! Hát akkor fogadja is ezt meg, kedvesem! A tulajdon édesapja hajdani pályaindító jó tanácsát és semmi más egyebet.

(Hirtelen kivágódik az ajtó, és berohan rajta János, honvéd egyenruhában és Zoltán utazóköpenyben, egy kisebb ruhásbőrönddel a kezében.)

JÁNOS Hahó! Hahó! Édesanyám! Édesapám! Megjöttünk! Itt vagyunk! Képzeljétek, Zoltánnal épp a ház előtt futottunk össze. Hazaküldték őt is Balcicból.

(Sorra összeölelkeznek, összecsókolóznak.)

JÁNOS Megígértem annak idején, édesanyám, hogy visszajövök? Hát visszajöttem. És visszajött Zoltán is. Újra együtt a család.

ELLA Igen, majdnem mindenki itt van... Majdnem mindenki...

12. KÉP

(Két hét múlva ugyanott. Ella és Emma)

EMMA Akkor tehát legalább a férjedet sikerült lebeszélned az elköltözésről... Ő most hol van?

ELLA A sörgyárban. Kapott egy jogtanácsosi állásajánlatot a Dréhertől. Most tölti a próbaidejét... Azt mondja, egész elviselhető...

EMMA Hát biztos nem a megyeháza!

ELLA Nem, biztos nem az. De legalább itt senkinek nem szúrja a szemét, senki nem kutakodik a ki fia-borjasága felől.

EMMA Azt te csak hiszed, kedvesem! Azt te csak hiszed! Vannak, akik nagyon is számontartják a főjegyző úr minden lépését, minden elszólását! Az emberi rosszindulat határtalan... De ha meg tudja húzni magát, és bele tudja dolgozni magát az új feladatkörébe, talán van esélye a megkapaszkodáshoz... Ha... De ez legfőképpen rajta múlik... A fiúk?

ELLA A fiúk? János itt katonáskodik valamelyik városszéli kaszárnyában, vasárnapi kimenőjével már kétszer is volt itthon... Zoltán jelentkezett mind a városi, mind a katonakórháznál, járja azóta is a hivatalokat, remélem, valahova csak felveszik... Sándor? Nos, a mi kis Sándorkánk úgy döntött, hogy nem várja meg, amíg agyonverik a magyarok, és továbbállt. Az égvilágon semmit nem tudok róla...

EMMA Emlékszel, mit jóoltam neked annak idején? Emlékszel még rá, Ella? Megjövendöltem, hogy nagyon rossz vége lesz annak, hogy olyan könnyen beadtad annak idején a derekad... Hát az is lett!

13. KÉP

(Weisz Emil gyógyszerértára. Adrian, Emil)

ADRIAN Hogy én vegyem át a maga patikáját? Ezt hogy gondolja, Weisz úr?

EMIL Nagyon egyszerűen, méltóságos uram!

ADRIAN *(közbeváág)* Nem vagyok méltóságos úr. Nem töltök be semmiféle közméltósági tisztséget. Idestova nyolc hónapja csak éppenhogy megtúrt jogtanácsos vagyok a szőlősi sörgyárban, semmi több...

EMIL Lehet, de a titulus ebben a városban, méltóságos uram, az soha nem a funkciónak szólt, hanem mindig az embernek. Jelen esetben annak az embernek, akinek annak idején, a maga magas közhivatalnoksága esztendeiben sem szállt a fejébe a dicsőség, nem nézte le a honfitársait, pedig milyen könnyen megtehetette volna, mindig, minden körülmények között, emberként viselkedett velük. Ezt mi azért nem felejtettük el. Épp ezért a méltóságos úr számunkra mindig méltóságos úr marad...

ADRIAN Ezek igazán kedves, jóleső szavak, Weisz úr, de az én jelenlegi státusomon mit sem változtatnak. Én most egy senki vagyok. S ezt maga is nagyon jól tudja. Úgyhogy ezzel a gyógyszerértáruddal rossz helyen kopogtat... De mi történt valójában?

EMIL Tegnapelőtt behívtak a polgármesteri hivatalba, és közölték velem, hogy bevonják a működési engedélyemet. Merthogy zsidó vagyok!

ADRIAN Igen, hallottam róla én is. Beszélnek a városban... Szégyenletes és a végletekig aljas döntésnek tartom! Ezért igazán kár volt aranypatkót adományozni kormányzó urunk fehér lovának!

EMIL Ugyanakkor bizalmasan közölték velem, hogy ha záros határidőn belül találok egy keresztény vállalkozót, aki hajlandó átvenni a cégemet, s akinek a nevére átfestենék természetesen a cégtáblát is, akkor komoly esélyeink volnának a működési engedély újrakibocsájtására... Számomra pedig ez volna a legfontosabb: hogy ez a patika zavartalanul működjön tovább! Hogy tulajdonosként vagy csak egyszerű alkalmazottként legyen hova bejöjjen minden reggel dolgozni... Láthatja, méltóságos uram, a gyógyszeres dobozok, a szirupos üvegek, a kenőcsös téglék, még minden ott van a régi megszokott helyén. Nem nyúltam semmihez. Számomra egyszerűen elképzelhetetlen, hogy ez a gyógyszertár ne működjön tovább. Nekem ez az életem! Ezért is gondoltam megoldásként a méltóságos úrra.

ADRIAN De azzal számolt-e, Weisz úr, hogy én is román vagyok? S ezt mindenki tudja rólam ebben a városban...

EMIL Erről nem szólt a fáma a városházán. Ott csak azt súgták meg nekem konfidenciálisan, hogy az új tulajdonos lehetőleg legyen tiszta, valódi keresztény, mentes mindenféle sémita beütésektől... Legjobb tudomásom szerint a méltóságos úr családfája megfelel ezeknek a feltételeknek...

ADRIAN De hát én nem értek semmit a gyógyszerekhez. Az égvilágon semmit! Én jogakadémiát végeztem és nem orvostudományi egyetemem...

EMIL Érték én, méltóságos uram, érték én! Megtanított rá nemcsak a bécsi tudományegyetem, hanem az azóta eltelt csaknem három és fél évtized is... Az élet a jó patikus legfontosabb iskolamestere... Minden betegséget tudok gyógyítani, már ami egyáltalán a mi korunkban gyógyítható... Úgyhogy, méltóságos uram, nyugodtan megbízhat bennem. Megbízhat az öreg Weisz szaktudásában, Higgye el, nem fogja megbánni.

14. KÉP

(Egy év múlva. Az utcáról menetelő honvédek éneke hallatszik be.)

KÓRUS *(hátról a sötétből énekel)* „Meghozták a behívólevelem, édesanyám lelkem, / Ne sirasson olyan keservesen, amiért el kell mennem. / Százados úr gondot visel reám, / Horthy Miklós lesz az édesapám. / Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája. // Horthy Miklós katonája vagyok, / Büszke vagyok reája. / Ezért lettem szép Magyarországnak

/ vitéz katonája. / Háromszínű zászlaját kibontom, / Életemet érte ki is ontom. / Horthy Miklós katonája vagyok, / Legszebb katonája...”
(*Novákék nappalija. Középen, honvédtiszti egyenruhában János áll. Két oldalán Adrian és Zoltán. Ella az asztalnál ül.*)

ELLA S már mész is azonnal vissza?

JÁNOS Igen, sietnem kell. Épp csak annyi időre kértem rendkívüli kimenőt a parancsnok úrtól, hogy elbúcsúzhassak édesanyámtól és édesapámtól... Meg persze Zoltántól is, de őt, a sok kórházi ügyelete miatt igazán nem reméltem, hogy idehaza találom... Rohannom kell, mert hét órára be van rendelve menetfelszerelésben az egész zászlóalj. Akkor kapjuk meg a holnap reggeli indulásra vonatkozó valamennyi végső eligazítást...

ZOLTÁN S tudod-e már egyáltalán, hogy hova visznek benneteket?

JÁNOS Valahova az orosz frontra. Egyelőre csak ennyit közöltek velünk... De majd megírom, ha odaérkeztünk. Persze: „Muszkaföldön lassan jár a posta”...

ELLA Te Atyaúristen! Te Atyaúristen! Miért büntetsz engem? Miért viszed el mellőlem a második fiamat is?

JÁNOS Itt marad Zoltán. Ő majd vigyázni fog édesanyámékra... A katonakórházat biztos nem fogják elköltöztetni ebből a városból...

ZOLTÁN Legalábbis kicsi a valószínűsége...

JÁNOS Na ugye! Úgyhogy az egyik gyermekük csak itt lesz mindvégig édesanyámék mellett...

ELLA De veled, veletek, fiam, mi lesz?

JÁNOS Velünk? Majd csak gondot visel reánk az Úristen! Reám is, meg a ki tudja hol tengődő Sándorra is...

ELLA (*feláll az asztaltól, és átöleli Jánost*) Minden nap minden órájában imádkozni fogok értetek! Érted is, meg Sándorért is! Kérni fogom az Úristent, hogy vigyázzon nagyon reátok! Hogy őrizzen meg benneteket minden rossztól és minden veszedelemtől, és hozzon vissza benneteket mihozzánk minél hamarabb, épen és egészségesen...

JÁNOS Úgy legyen, édesanyám, úgy legyen!

ZOLTÁN Vigyázz nagyon magadra! A fronton pedig nem kell túlságosan hősiekedni! Ha nagyon lónének a ruszkik, a legokosabb dolog jól elbújni a buta golyók elől... Mindig arra gondoldjál ilyenkor, öcsém, hogy idehaza téged várnak. Visszavárnak!

ADRIAN Én mit mondhatnék neked, fiam? Csak azt, hogy nagyon vigyázz magadra! Légy mindig nagyon óvatos és nagyon-nagyon körültekintő minden körülmények között! Ne kockáztasd feleslegesen az életedet!

Az Úristen irányítsa minden lépésedet és minden cselekedetedet! Ahogy szegény jó nagyapád, az én megboldogult édesapám mondaná: „Dumnezeul Cel Atotputernic să te ocrotească!”

JÁNOS Úgy legyen, édesapám! Așa să fie, tată! Domnul să mă ocrotească!
A magasságos Atyaúristen legyen mindvégig mivelünk! És maradjon magukkal is, édesapám, édesanyám!

15. KÉP

(Újabb egy év múlva. Katonai sáttortábor valahol a hegyoldalban. A tábor-tűz körül román katonaruhás Diákok ülnek, előttük áll Sándor, civil ruhában.)

DIÁKOK *(énekelnek)* „Doamne nu uita de noi, / Suntem săraci, plin de noi. / Doamne, ocrotește-i pe români! / Suntem săraci și plin cu amar, / Plânsu-i nostru în zadar, / Doamne, ocrotește-i pe români! // Săraca țara bogată, / Mult ai trăit supărată. / Doamne, ocrotește-i pe români! / Ne-a umplut amarul crud, / Plânsul nostru tot mai surd. / Doamne, ocrotește-i pe români! // Transilvania mea sfântă, / De mult ai fost tu dorită. / Doamne, ocrotește-i pe români! / De-aia nostr Ardealu-i sfânt, / De când suntem pe pământ.

I. DIÁK *(kapitányi egyenruhában)* Pleci deja, locotenente Novac?

SÁNDOR Da, domnule comandant! Știți bine, mâine în zori trebuie să trec dincolo... Sper să ajung la timp în oraș, la destinația mea...

I. DIÁK Ai grijă de tine, locotenente! Vezi cu cine stai de vorbă acolo! Și să nu ai încredere în nimeni! Oamenii sunt lași și răi. În orice caz, Dumnezeul să te ocrotească!

SÁNDOR Așa să fie, domnule comandant, așa să fie! Chiar am nevoie de grija Lui. Rămâneți cu bine!

KÓRUS *(a sötét háttérből)* „De-aia nostr' Ardealu-i sfânt, / De când suntem pe pământ. / Doamne ocrotește-i pe români!

16. KÉP

(Másnap délután. Novákék nappali szobája. Adrian, Ella, Sándor)

ELLA Sanyikám! Hogy megemberesedtél az alatt a három év alatt, amióta nem láttalak! Miért nem jelezted, hogy jössz? Sütöttem volna neked valami finomat. Valamit, amit valaha csak te szeretted...

SÁNDOR Nu m-am gândit că o să te găsec acasă. Te știam astăzi de serviciu la spitalul militar... La secția lui Zoltán...

ELLA Hát te már azt is tudod, hogy beálltam kedvesnővérekedni Zoltán bátyád kérésére a katonakórházba?

SÁNDOR Am și eu informatorii mei!

ELLA Mindjárt gondoltam. Micsoda fontos emberek lettünk megint. De megkérhetlek valamire? Beszélj velem magyarul! Mégiscsak az anyanyelvedről van szó, és ugye, mégiscsak én volnék az édesanyád. Nem hiszem, hogy annyira elfelejtetted volna ezek alatt az évek alatt.

SÁNDOR Jó, legyen. De csak a te kedvéért. És csak veled! Apámmal ugyanis továbbra is csak románul akarok beszélni.

ELLA Ha annyira ragaszkodsz hozzá. Pedig, tudd meg, ő sem felejtette el az édesanyja nyelvét.

ADRIAN Igaz, az édesapját sem. De a kettő nagyon jól megvan egymással, ceea ce ți-aș recomanda și ție... Dar tu de unde ai apărut deodată? Honnan kerültél elő? És hol voltál ez ideig?

SÁNDOR Compania noastră a fost mutatã de vreo trei luni la Holod...

ADRIAN Aici lângă noi? O întreagă companie? I-auzi! Deci avem onoarea să discutăm cu un militar activ al armatei române.

ELLA Micsoda világ! De az a fő, hogy végre-valahára itt vagy velünk!

ADRIAN Bănuiesc că ești în permisie, și ai trecut fraudulos frontiera.

SÁNDOR Nu. Am fost trimis...

ADRIAN Cum adică?

SÁNDOR S-au căutat cercetași care să identifice noile fortificații militare, construite de unguri, de la marginea orașului. Eu m-am oferit voluntar...

ELLA Téged kémkedni küldtek ide? A tulajdon szülővárosodba? Az én fiamat? Megáll az eszem!

SÁNDOR Eu servesc doar patria mea. Și în această misiune am nevoie, tată, de ajutorul tău.

ADRIAN De ajutorul meu? Vorbești serios?

SÁNDOR Foarte serios... Tu trebuie să știi, unde au fost construcții militare în ultimii trei ani la marginea orașului... Chiar dacă probabil au fost camuflați bine de tot de ochiul lumii...

ADRIAN Uite că nu știu! Nu sunt așa de bine informat! Dar chiar dacă aș ști, nu ți-aș spune! Nu ți-aș spune, pentru că eu la această învrăjbită româno-maghiară chiar nu vreau să particip! Tocmai din cauza părinților mei! Și nu în ultimul rând, dragul meu, din cauza familiei mele...

SÁNDOR Deci nu mai consideri român? Nu mai putem conta pe tine? Nu mai aparții acestei națiuni?

ADRIAN Ba da, dragul meu, sunt român. Sunt un bun român... Numai că, ținând cont de maica mea și de maica ta, aș dori să fiu concomitent și un bun ungar... Așa cum declarase cândva concitadinul nostru Emanoil Gojdu, la fel vreau și eu să fiu deopotrivă un bun patriot român și un bun patriot maghiar... Mai ții minte de cuvintele sale? Ți-am citit de câteva ori, cât timp erai acasă... Mai aduci aminte? Emlékszel? „Kinyilatkoztatom az egész világ előtt, hogy az egész földgolyón nem létezik különb román és különb magyar hazafi, mint amilyen én vagyok.” Așa a zis? Így mondta?

SÁNDOR Utopie, tată, utopie...

ADRIAN Și nu tot el a declarat că: „Az a román, aki a román nemzetet folytonos ellenségeskedésre ingerli a magyarok ellen, az a legnagyobb ellensége a román nemzetnek. Mert az egymás közti állandó súrlódások csak mindkettő életét rövidítik meg, s ha ma elvész a magyar, holnap a román fog elveszni...” Vagy nem ezt írta talán?

SÁNDOR De igen, pontosan ezt írta. Csakhogy ez, apukám, akkor volt! Nyolcvan, kilencven esztendővel ezelőtt! Majdnem száz éve... Iar de atunci s-a schimbat lumea. Acum alta este întrebarea. Știi și tu foarte bine. Trebuie să decidem a cui e acest blestemat pământ. Al nostru sau al lor? Noi sau ei? Asta-i întrebarea!

ADRIAN Chiar ești convins de aceasta, fiule?

SÁNDOR Da, tata, sunt ferm convins. Ori ei, ori noi. A treia variantă nu există.

(Hirtelen kivágódik az ajtó, és egyik kezével Zoltánba kapaszkodva, a másikkal pedig egy mankóra támaszkodva János biceg be a szobába.)

JÁNOS Édesanyám! Édesapám! Nem hiába imádkoztak annyit értem. Nem hiába. Visszajöttem a pokolból, láthatják. Ha sebesülten is, de mégis visszajöttem.

17. KÉP

(Ugyanott két nap múlva. Ella, Emma)

EMMA És akkor?

ELLA És akkor ahelyett, hogy egymás nyakába borulva, egymást átölelve örvendztünk volna egész este, hogy hat év teltével újra együtt van az egész család, újra itt lehetünk egymás mellett, elkezdődött egy iszonya-

tos cirkusz: a két fiú szinte összeverekedett, kölcsönösen lehazaárulózták egymást, minden szemetet egymás fejéhez vagdostak, majd hogy ki nem vájták egymás szemét. Úgy üvöltöztek egymásra, mint a fába szorult féreg. Ami rusnyaság csak van a világon, mind ráhúzták egymásra Szörnyű volt őket hallgatni! Egyáltalán nem érdekelte őket, hogy mi is ott vagyunk mellettük: csak ömlött, ömlött belőlünk a gyűlölet és a szenny. S hiába próbálta őket akár az apjuk, akár Zoltán lecsillapítani, nem hallgattak az égvilágon senkire...

EMMA Hogy aztán?

ELLA Hogy aztán egyszer csak Sándor felpattanjon, és egy „Rămâneți cu bine!”-vel bevágja maga mögött az ajtót, rá se nézve a testvéreire... János és Zoltán pedig sötétedés után, lógó orral és szomorú arccal visszasantikáltak a katonakórházba.

EMMA És ti?

ELLA Mi pedig órákon át ültünk a sötétben egymással szemben, és egy szó nem sok, annyit sem szóltunk egymáshoz... Csak ültünk ott a sötétségben, és hallgattunk... S közben persze mindkettőnknek csorgott a könnye. Szabályosan végigsírtuk az éjszakát...

18. KÉP

(1944 április közepe, késő este. Novák Adorján gyógyszerháza – azaz Weisz Emil egykori patikája. Adrian és Emil. Az utcán járőröző katonák)

EMIL Jól értettem, méltóságos uram? Hogy még ma éjjel, a sötétség leple alatt hurcolkodom át egy bőrönddel magukhoz, és húzzam meg magam a méltóságos úr pincéjében?

ADRIAN Pontosan. Éjfél után kutya sem jár már az utcákon, senki nem lesz majd szemtanúja annak, hogy Weisz úr áthurcolkodott hozzánk... Így aztán, ha majd jönnek holnap a csendőrök, mi nyugodtan vonogathatjuk majd a vállunkat, hogy nem tudunk semmit arról, mi történt a szomszédunkban. Hogy hova tűnhetett el Weisz úr...

EMIL Mialatt én, mint egy patkány, a méltóságos úr pincéjében lapítanék...

ADRIAN Nem lapítana, hanem rejtőzködne, s nem mint egy patkány, hanem mint egy életét mentő, menedékre szoruló embertársunk. Akinek mi, feleségemmel együtt, a nekünk adott számtalan segítségért örök időre adósai vagyunk. S akinek jó szívvel felajánljuk, hogy néhány hétig, amíg ezt az agyalágyult rendelkezést vissza nem vonják, húzza meg ná-

lunk a pincénk hátsó kis kamrájában magát... Már be is készítettünk egy ágyat és egy takarót...

EMIL Méltóságos uram, ne áltassa magát! Ezt a rendelkezést egyhamar senki nem fogja visszavonni. Aki hatálytalaníthatta volna, az a Kegyelmes Úr lett volna, de mint láthatja, neki esze ágában sincs ezt megtennie... Így aztán az állam a rendelkezésére álló minden eszközével azt maradéktalanul végre is fogja hajtani...

ADRIAN Tudja, hányan tiltakoztak ez ellen a kreténség ellen csak itt nálunk, csak a mai nap folyamán? Lemondott a főispán, a polgármester... Pedig ők igazán a hatalom emberei voltak. Mégse vállalták a közösséget ezzel a rendelkezéssel...

EMIL Derék dolog volt tőlük! Váljék a becsületükre! De látja, méltóságos uram, még ennek a két alapembernek a tiltakozása sem állított le semmit. A gyűlölet gépezete zavartalanul működik tovább...

ADRIAN Még egy ideig, Weisz úr, még egy ideig. Egyszer véget ér majd ez is. Csak nem fogunk visszatérni a sötét középkorba... Úgyhogy menjen haza, csomagoljon be, és éjfél után jöjjön át hozzánk! Nálunk biztonságban lesz...

EMIL A pincében...

ADRIAN Nappal, amikor bárki benyithat hozzánk... Mert éjjel természetesen rendelkezésére áll a konyha és a fürdőszoba is...

EMIL Köszönöm az emberséges ajánlatát, méltóságos úr, igazán jólesik, de nem fogadhatom el! Én nem vonhatom ki magam a hittársaim közül! A sorsunk elől nem bújhatok el! Ha az a nemzet, amelyhez mi tíz körrömmel, minden idegszálunkkal és minden zsigerünkkel ragaszkodtunk, valami miatt úgy döntött, hogy végérvényesen kivet bennünket a maga soraiból, akkor azt a döntést nekünk, bármennyire is fáj, tudomásul kell vennünk és el kell fogadnunk... Ez a kegyetlen valóság! Itt nincs helye semmiféle szépítgetésnek. Úgyhogy, szíves engedelmével most valóban hazamegyek, becsomagolok, és holnap reggel a társaimmal együtt bevonulok én is a gettóba... S a magasságos Úristen, Ábrahámnak és Izsáknak, Jákóbnak és Józsefnek, Dávidnak és Salamonnak az Istene legyen és maradjon mivelünk!

(A sötétből egy tárogatón felhangzik a Szól a kakas már virágének dallama.)

19. KÉP

(Másfél hónap múlva, május végén. Hajnalodik. Novákék hálószobája. Ella pongyolában az ablak előtt áll. Odakinn egymás után szólnak meg a harangok.)

ELLA Harangoznak, Adorján, hallja? Minden templomtoronyban meghúzták a harangokat, mindenütt, ahol szemernyi emberség még létezik. Most indulnak az első szerelvények... Vajon hová? Vajon merre, merre viszi a végzet ezeket a szerencsétleneket? A mi szomszédainkat, barátainkat, ismerőseinket... Simonékat, Glattneréket, Kupferéket, Fuxékat... Meg az öreg Weisz Emil bácsit... A Nagy-Omlás alatti város most búcsúzik tőlük... Búcsúzik a város múltjától, a jelenétől és a jövődjétől. Búcsúzik a félbeszakadt énekektől, a párnába fojtott sóhajtásoktól, a temetők letiltott sírjaira mégiscsak odacsempészett emlékkavicsoktól, a ki tudja, hova hurcolt kisgyerekek önfeladt kacagásától. Igen, búcsúzik az eddig velünk jóban-rosszban mindvégig sorsközösséget vállaló honfitársaink áldozatvállalásától, kitartásától és hűségétől... Búcsúzik a belváros látványépületeitől, a Stern-, az Ullman-, a Weiszlovics-, a Markovics-, a Moszkovits-palotáktól, a hívők nélkül maradt Sion-zsinagóga mór kupolájától, a Japport, a Szedosz, a Mülleráj zsibongó hangulatától, a Sonnenfeld-nyomda éjszakai zakatolásától, Brüll Adél házáétól... Búcsúzik azoktól, akik valaha újraépítették, akik naggyá, híressé, nevezetessé tettek, akik pezsgővé, vonzóvá, élhetővé változtatták egykoron ennek a valamikori eldugott vidéki kisvárosnak az áporodott, nyomasztó világát... Most öregtük szól a harang. Most értük imádkozhatunk.
(A harangzúgás körkörösén felerősödik, majd lassan elhalkul.)

20. KÉP

(A város központi hídjának déli hídfője. A távolból egyre erősödő ágyúlövések hangja hallatszik. Adrian és néhány idősebb társa, honvéd népfelkelő egyenruhába öltözve a színpad közepén tiltakozik.)

ADRIAN Herr Oberst, verzeichen Sie bitte, aber wir können von hier, von diese unsere Platz nicht weitergehen... Wissen Sie: diese Brücke ist unsere Brücke! Sie gehört zu unseren Stadt! Darum können wir nicht verlassen dieses Brücke, darum ist unmöglich für uns dieses Kunzart zerstören lassen... Verstanden Sie das? Ezek vagy süketek, vagy szándékosan nem akarnak tudni hirtelen németül: Mintha az üres falaknak beszélnek!

Herr Oberst, Sie müssen verstanden, das Sie machen jezt eine grosse, sehr grosse Misunderstündigung mit diese alte Brücke. Es ist ganz unmöglich für uns, für die Einwohnern von dieser Stadt was Sie wollen mit dieser Brücke zu machen... Beszélj nekik! Csakazértis továbbviszik a kábeleiket, odatelepítik a robbanószerkeiket. Mintha mi itt sem volnánk. Mintha mi nem is léteznénk a számukra. Bitte nicht diese Brücke zerstörren! Bitte, herr Oberst! Verstanden Sie einmal, es ist eine grosse Fährle, eine ganz grosse Misunderstündigung. Ezek megőrültek! Ezeknek az Úristen teljesen elvette a maradék eszköket is. Ahogy szegény apám mondaná: au innébunit de tot. Nu mai sunt întregi la minte. A Sátán telepetett a fejükbe. Herr Oberst, entschuldigung, hören Sie uns? Verstünden Sie unsere Wörter? Herr Oberst, die Brücke! Bitte, die Brücke! Unsere Brücke! Bitte nicht zerstören! Emberek! Ezek megőrültek! Ezeknek semmi sem szent. Ezek mindjárt levegőbe akarják repíteni a hidat. A mi hidunkat! Unsere Brücke! Podul nostru! Bitte Kamaraden, nicht zerstörren Sie unsere Brücke. Nicht zerstörren! Ne hagyjuk, emberek! Ne hagyjuk a hidunkat elpusztítani! Ezt a hidat apáink, nagyapáink építették fel. Ez volt annak idején a város ékessége. Ez a mi örökségünk! Hogyan nézünk majd a gyermekeink szemébe, ha ezt most hagyjuk levegőbe repíteni? Most nem lehetünk gyávák, emberek! Most nem lapíthatunk! Unsere Brücke! A mi hidunk! Podul nostru!

(Rohanni kezdenek előre, de két-három lépés után egy géppuskasorozat a földre teríti valamennyiüket.)

21. KÉP

(Halottak napja a városi temetőben. Novákék sírján három új, más és más faragású sírkereszt. Ella fekete ruhában gyertyákat gyújt a keresztek előtt.)

ELLA Hát hazajöttetek ti is, drága gyermekeim! Itt nyugosztok mind a ketten apátok mellett... Ha már egyazon napon mentetek el, illik ugyanabban a sírban is megpihennetek. Apátokat ugye a főtéren gépfegyverezték le a németek, téged, Sanyikám, Szőlős határában öltek meg azok a gyilkos magyarok, míg téged, Jánoskám, épp a város másik végében, Réten pusztítottak el azok a vérszomjas románok. Egyazon napon, egyazon helységben, szinte-szinte egyazon időben. Mindhármatokat. Csak tudnám, miért? Miért átkozott el engem ennyire, ilyen engesztelhetetlenül az Úristen? Mit vétettem én, mit vétettünk mi, mit vétett az én családom olyan megbocsájthatatlanul nagyot ellene, hogy egyszerre ve-

gye el az uramat és a gyerekeimet? Miért hívta el az életem társát? Miért szólította magához a fiaimat? Miért hagyott itt ebben a sötét, gonosz árnyékvilágban, végérvényesen egymagamban, megkeseredve és vigasztalhatatlanul? Miért cselekedted ezt velem, Uram? Miért ölted meg a lelkemben a maradék reményt? Miért pusztítottad el a jövőbe vetett hitet? Mit mondjak most az enyéimnek? Mit üzenjek nekik a síron is túl? Azt, hogy Adrián, vigyázz nagyon a fiainkra, ne engedd őket nagyon elcsellengni a csillagösvényeken, s ha látod, hogy valami miatt megint bakalódni akarnak egymással, állj azonnal közjük, és ne engedd soha többé veszekedni őket! S ti pedig, drága gyermekeim ott lenn a hideg földben, forduljatok egymás felé végre, fogjátok meg egymás kezét és ne eresszétek el többé soha! És mondjátok egymásnak százszor és ezerszer: „testvér!”, „testvérem!”, „én édes testvérem!”. És hangozzék már fel végre köztetek az ez idáig általatok el nem mondott, a mi házunkban annak idején soha el nem hangzott szó: szeretet... Hogy ti igenis szerettétek és még most, ott a túlvilágon is szeretitek egymást. Szeretitek, mert testvérek, édes testvérek vagytok! Kihűlt szíveitekbe leheljen újra életet a „Szeretet Himnusza”! Az apostoli prófécia, hogy „a szeretet hosszútűrő, kegyes, a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik föl, nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal, mindent elfedez, mindent hiszen, mindent remél, mindent eltűr...” Mert ugye a szeretet mindent legyőz! Hát szeressétek egymást, drága gyermekeim, ha már a földi életetekben nem volt elég türelmetek egymás elviselésére, legalább ott, a síron túl szeressétek egymást! Legalább ott tanuljátok meg azt, hogy „a szeretet soha el nem fogy”.

(A sötétből felhangzik Bartók Este a székelyeknél zongorajátékának első négy taktusa.)